

JÓZEF BAKALARZ TChr

KWESTIA UTRZYMANIA KAPELANA MIGRANTÓW

Każdy duchowny posiada uprawnienie do odpowiedniego i dostatecznego utrzymania, które opiera się na naturalnym i pozytywnym prawie Bożym, określonym i usankcjonowanym w prawie kanonicznym¹. Przy określeniu uprawnienia i korelatywnego mu obowiązku utrzymania duchownych prawodawca bierze pod uwagę rację święceń, które przeznaczają osobę na służbę Kościołowi. Tę ogólną relację święceń i służby konkretyzuje inkardynacja, która prawnie włącza duchownego do określonej diecezji lub innej struktury kościelnej, a w rezultacie determinuje tam również uprawnienia i obowiązki duchownego, wśród których znajduje się z jednej strony obowiązek służby, a z drugiej uprawnienie do utrzymania². Prawną gwarancją wspomnianego uprawnienia jest tytuł do święceń, który oznacza kanoniczne źródło utrzymania poszczególnego duchownego tak diecezjalnego, jak i zakonnego³.

Zasady te, określone szczegółowymi przepisami prawa, są względnie proste w zastosowaniu wobec duchownych pozostających we własnej diecezji czy innej strukturze organizacyjnej. Trudność rodzi się wtedy, gdy duchowny przebywa i pracuje w diecezji obcej. Wprawdzie i tam zachowuje on swe niezbywalne uprawnienie do utrzymania, ale kwestią jest, wobec kogo może je rościć, czyli na kim spoczywa obowiązek jego utrzymania: na społeczności (głównie jej przełożonym), do której prawnie należy, czy też na społeczności kościelnej w miejscu wykonywania posługi duszpasterskiej? Innymi słowy, czy o tym obowiązku decyduje relacja inkardynacji, czy raczej relacja faktycznej służby, czy może nawet obydwie razem?

¹ J.M. Piñero Carrion. *La sustentacion del clero*. Sevilla 1963 s. 6-30, 305-307.

² J. Ogrodawczyk. *Obowiązek utrzymania duchownego przez biskupa*. Lublin 1976 s. 16-25 mps.

³ Kan. 979-982; J. Zubka. *Tytuł kanoniczny do święceń dla duchowieństwa świeckiego*. Lublin 1935 s. 6.

Odpowiedź na to pytanie jest bardzo aktualna z racji nasilającej się migracji duchowieństwa, a równocześnie trudna, gdyż przepisy w tej materii są ubogie i mało sprecyzowane, nierzadko zawierające spore luki prawne.

Niniejszy artykuł ma za cel ukazać sytuację prawną w dziedzinie utrzymania kapelanów migrantów. O ograniczeniu tematu jedynie do tych kapłanów decyduje fakt, że przepisy w tej dziedzinie mają własną historię i specyfikę, a zawarte w nich normy odbiegają częściowo od norm ogólnych. Spojrzenie na te przepisy w rozwoju historycznym pozwala dodatkowo dostrzec ich wpływ na kierunek rozwoju prawodawstwa ogólnego.

I. OKRES DO KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO

Do końca XIX wieku nie spotyka się specjalnych przepisów o utrzymaniu duszpasterza etnicznego, zwanego kapelanem migrantów. Wskazuje to, że przez wiele stuleci obowiązywały w tej dziedzinie ogólne normy prawne: powszechne lub partykularne bądź wytworzona praktyka.

1. NORMY OGÓLNE

W rozwijającym się zwłaszcza od XII w. duszpasterstwie odmiennych grup etnicznych byli zaangażowani zarówno kapłani miejscowi, jak i obcy — przybysze z innych diecezji, krajów, a nawet kontynentów. Tym drugim, czyli kapłanom wędrownym, prawodawstwo utrudniało — zwłaszcza jeśli nie migrowali legalnie — dostęp do funkcji kościelnych w obcej diecezji⁴. Jednakże w praktyce — głównie w okresie reformacji — byli oni prawnie zrównani, przynajmniej gdy idzie o niższe stanowiska, z miejscowym klerem⁵.

Zgodnie ze średniowiecznym prawodawstwem zasadniczym źródłem utrzymania obcego duszpasterza etnicznego było beneficjum, które w zależności od warunków przybierało formę: parafii terytorialnej bądź personalnej, stałego wikariatu, stałej kapelanii, a także stałej komendy, altarii lub mansjonarii⁶. Ponadto rozpowszechnioną formą utrzymania

⁴ C. 4-9. D. 71; C. 1-4. D. 98; C. 19, 20, 23, C. VII q. 1; C. 1-4. X. I. 22; C. 4-5. X. III. 4

⁵ H. Wyczański. *Studia nad wewnętrznymi dziejami kościelnymi w Małopolsce na schyłku XVI wieku*. „Prawo Kanoniczne” 7:1964 nr 1-2 s. 91-99.

⁶ K. Frölich. *Die Rechtsformen der mittelalterlichen Altarpfründen*. „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung” 20:1931 s. 482, 486, 505; Piñero Carrion, jw. s. 157-175; Wyczański, jw. s. 66-90

takiego duszpasterza były podobne do beneficjum specjalne fundacje zwykłych kapelanii (najczęściej świeckich), altarii, mansjonarii, a zwłaszcza urzędu kaznodziei. Fundatorami uposażenia w takich wypadkach byli zwykle królowie i możni, gildie kupieckie, cechy i bractwa⁷. Utrzymanie wikariusza współpracownika, który od XII w. bardzo często opiekował się wspólnotami mniejszości etnicznych, należało do proboszcza, który z reguły sam określał wysokość wynagrodzenia⁸. Kapelani wojskowi oraz funkcjonujący od XVI w. kapelani ambasad otrzymywali zwykle pensję od panującego. Dla wszystkich duszpasterzy ważnym źródłem utrzymania były oczywiście zawsze dobrowolne ofiary wiernych.

W czasach nowożytnych wymagane przy święceniach kanoniczne tytuły (beneficjum, majątek, pensja) zaczęły w praktyce tracić swą trwałość, i stąd zaczęto sięgać, głównie w wypadku duszpasterzy etnicznych, po różnego rodzaju środki zastępcze⁹. Ważną nowość w tej dziedzinie wprowadziły synody prowincjalne w Limie (1582) i Meksyku (1585), ustanawiając specyficzny tytuł do święceń, zwany tytułem języka lub nauczania Indian. Mianowicie w pierwszym wypadku synod pozwalał święcić kandydatów znających język Indian i pragnących duszpasterzować wśród nich, chociażby nie mieli żadnego majątku ani też nie przewidywano dla nich w najbliższym czasie żadnej parafii¹⁰. W drugim zaś wypadku nakazywał święcić podobnych kandydatów, choćby posiadane przez nich beneficjum, majątek lub pensja nie wystarczały do odpowiedniego utrzymania¹¹.

Przepisy te przełamywały podkreśloną przez Sobór Trydencki¹² zasadę koniecznego zapewnienia ordynandowi dostatecznego utrzymania, a tym samym lęk Kościoła przed ubóstwem duszpasterza etycznego. Kanoniczne gwarancje zostały tu zastąpione w pewnej mierze moralną pewnością, że dobrowolne ofiary wiernych zapewnią kapłanowi odpowiedni byt. Ta postawa Kościoła uwidoczniła się szczególnie w końcu XIX i na początku XX w., czyli w okresie żywiołowego rozwoju duszpasterstwa emigracyjnego.

⁷ Frölich, jw. s. 505; J. Skoczek. *Kwestia języka kazań lwowskich w wieku XIII-XVI*. Lwów 1927 s. 7 n.

⁸ G. Le Bras. *Institutions ecclesiastiques de la chrétienté médiévale*. T. 1. Tournai 1964 s. 421; S. Kurpiewski. *Wikariusz współpracownik w polskim prawie synodalnym*. Lublin 1963 s. 106-108 mps; Wyczański, jw. s. 79-85.

⁹ G. Dole. *Structures canoniques de la sécurité matérielle des clercs infirmes ou agés*. „Ephemerides iuris canonici” 23:1970 s. 378-379.

¹⁰ Conc. Prov. Limense (1582), actio II c. 31. Mansi 34, 602.

¹¹ Conc. Prov. Mexicanum (1585), lib. I tit. IV § 1. Mansi 34, 1035.

¹² Sess. 21 c. 2 de ref.

2. PRZEPISY SPECJALNE

Począwszy od papieża Leona XIII *Stolica Apostolska* wydała wiele dokumentów w sprawie opieki duszpasterskiej nad migrantami. Niestety, kwestia utrzymania duszpasterzy była w tych dokumentach pozostawiona na uboczu lub w ogóle pominięta.

Przy ustaleniu sytuacji prawnej duszpasterzy migrantów w owym czasie należy odróżnić kraje zamorskie z emigracją stałą od krajów europejskich z emigracją czasową. W pierwszym — kapłani z Europy inkardynowali się najczęściej do miejscowych diecezji; w takiej sytuacji sprawa utrzymania była prawnie rozwiązana. Niekiedy jednak pozostawali oni nadal włączeni, zwłaszcza po zastrzeniu w 1898 r. przepisów o inkardynacji obcokrajowców¹³, do diecezji pochodzenia. Sprawę utrzymania tych kapłanów przepisy specjalne regulowały tylko *implicite*, czyli pośrednio. Określały one mianowicie surową procedurę przekazywania poszczególnego kapłana na służbę w diecezji zamorskiej. Według tej procedury obaj biskupi, tj. własny i gościnnie, zawierali swego rodzaju umowę, której istotnym punktem było pisemne zapewnienie tego drugiego, że przybywającemu do jego diecezji kapłanowi nada jakiś urząd kościelny¹⁴.

Widać stąd, że najwyższy prawodawca już wówczas formalnie uznał inną niż inkardynacja relację kapłana do obcej diecezji, a mianowicie relację faktycznej służby. Z natury owej relacji, a zwłaszcza z zobowiązania się miejscowego ordynariusza do udzielenia obcemu kapłanowi urzędu kościelnego wynikało, że o utrzymanie duszpasterzy etnicznych winien starać się tenże ordynariusz.

Nieco inaczej układała się sytuacja kapelanów migrantów w krajach europejskich. Do 1914 r. brak było specjalnych przepisów w sprawie ich statusu w obcej diecezji. Zgodnie więc z ogólnymi normami prawa kapłani ci, inkardynowani do diecezji pochodzenia, duszpastersko podlegali jurysdykcji miejscowych ordynariuszy, a dyscyplinarnie — przede wszystkim własnym biskupom lub przełożonym swych instytutów. Prawna odpowiedzialność za utrzymanie tych kapłanów spoczywała na biskupach diecezji inkardynacji i przełożonych wspomnianych instytutów. Miejscowi zaś biskupi mieli jedynie moralny obowiązek, wynikający z prawa naturalnego, do słusznego wynagrodzenia kapelanów za ich pracę. W praktyce za takie wynagrodzenie biskupi uznawali ofiary

¹³ S. Congr. Conc. Decr. *A primis* z 20 VII 1898. *Fontes* VI nr. 4307.

¹⁴ S. Congr. Conc. Decr. *Non sine magno* z 27 VII 1900 c. 4. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*. T. 2. Romae 1907 nr 1734; S. Congr. Conc. Decr. *Clericos peregrinos* z 14 XI 1903 c. 1 nr 3. Tamże nr 2180; S. Congr. Consist. Decr. *Ethnografica studia* z 25 III 1914 c. I nr 2. AAS 6:1914 s. 183.

wiernych. Z racji jednak ubóstwa migrantów, którym należało raczej pomagać, a nie korzystać z ich ofiar, kapelanami musieli często opiekować się biskupi krajów emigracyjnych¹⁵. Biskupi włoscy organizowali w tym celu specjalne komitety diecezjalne, podkomitety parafialne, a od 1914 r. doroczną zbiórkę pieniężną¹⁶.

Prawnie sytuację tę zmieniła Kongregacja Konsystorialna dekretem *Ethnografica studia* z 25 marca 1914 r., polecając stosować przedstawione wyżej przepisy dotyczące kapłanów w diecezjach zamorskich wobec wszystkich duszpasterzy migrantów w jakimkolwiek kraju, nie wyłączając krajów europejskich¹⁷. Europejscy kapelani migrantów zostali w ten sposób prawnie zrównani z pracującymi na innych kontynentach. Odpowiedzialnym — nie tylko moralnie, ale i prawnie — za ich utrzymanie był więc odtąd także miejscowy ordynariusz.

Decydujące znaczenie przedstawionych tu przepisów polegało na tym, że zapoczątkowały one specyficzną relację prawną między biskupem a obcym kapłanem, a mianowicie relację faktycznej służby, której treść, czyli uprawnienia i obowiązki prawodawca zaczął określać odgórnie specjalnymi przepisami, co doprowadziło z czasem do powstania instytucji podobnej do inkardynacji, zwanej agregacją (*addictio*), o czym niżej.

II. OKRES OD KODEKSU DO SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

1. NORMY KODEKSOWE

Kodeks nie zabrania nadawania urzędów i beneficjów kościelnych kapłanom obcym. Kanon 114 określający jedną z form inkardynacji drogą nadania duchownemu beneficjum rezydencjalnego wskazuje, że prawodawca kodeksowy uznał zasadę ścisłego związku inkardynacji z utrzymaniem duchownego. Według tej zasady biskup inkardynacji jest obowiązany do zapewnienia własnemu duchownemu należytego utrzymania; z drugiej zaś strony przydzielenie obcemu kapłanowi źródła utrzymania (beneficjum) powoduje w określonych warunkach inkardynację i ekskardynację. Tak więc z inkardynacji wyrasta, według Kodeksu, obowiązek utrzymania poszczególnego kapłana¹⁸.

¹⁵ Secret. Status. Ep. *È noto* z 19 VI 1900. *Leonis Pontificis Maximi acta*. T. 20. Romae 1901 s. 169.

¹⁶ Secret. Status. Ep. *Uno degli argomenti* z 8 IX 1911. AAS 3:1911 s. 513-518; S. Congr. Consist. Litt. circ. *Il dolore* z 6 XII 1914 nr 1. AAS 6:1914 s. 700.

¹⁷ C. I nr 9-10. AAS 6:1914 s. 184-185.

¹⁸ K. Hofmann. *Die Rechtsverhältnisse eines ausserhalb seines Heimatbistums wohnenden Geistlichen*. W: *Festschrift Eduard Eichmann zum 70. Geburtstag*. Pa-

Z analogii do przepisu kan. 1524 wynika, że biskup jest również obowiązany na zasadzie sprawiedliwości zamiennej do odpowiedniego wynagrodzenia, osobiście lub poprzez proboszcza, pracującego w jego diecezji obcego kapłana¹⁹. Oznacza to, że kodeksowi nie jest obca idea utrzymania kapłana także na podstawie relacji faktycznej służby. Jednakże obowiązek utrzymania, jaki się z tej relacji rodzi, nie został tu kanonicznie określony, ale pozostawiony jedynie na płaszczyźnie zasad prawa naturalnego i norm moralnych.

2. NORMY SPECJALNE

W odniesieniu do kapłanów udających się do pracy w krajach zamorskich i kapelanów migrantów duszpasterzujących w jakimkolwiek kraju prawodawca ustawił to zagadnienie inaczej. Kongregacja Konsystorialna w dekrecie *Magni semper negotii* z 30 grudnia 1918 r. nakazała stosować odnowione i nieco zmodyfikowane — omawiane wyżej — przepisy specjalne²⁰. Wynikało z nich, że o utrzymanie duszpasterzy migrantów winni starać się zarówno biskupi diecezji pochodzenia, jak i biskupi diecezji służby. Obowiązek tych pierwszych wynikał z relacji inkardynacji kapłana do diecezji, natomiast tych drugich z wymaganej prawem umowy w sprawie przydzielenia obcemu kapłanowi jakiegoś urzędu kościelnego, który nie mógł polegać wyłącznie na odprawianiu mszy św.²¹

Formy opieki materialnej nad kapelanami regulowały zawierane niekiedy porozumienia pomiędzy episkopatami krajów emigracji i imigracji bądź instrukcje biskupów diecezji imigracyjnych, przyjęte tam zwyczajnie i praktyki, a niekiedy tylko umowy kapelanów z miejscowym biskupem lub proboszczem.

Nowy etap rozwoju prawodawstwa specjalnego w tej dziedzinie zapoczątkował papież Pius XII w konstytucji *Exsul Familia* z 1 sierpnia 1952 r.²² Dokument ten jeszcze dokładniej określił status kapelana, zwanego tutaj misjonarzem migrantów. W procedurze przekazania tego kapłana do obcej diecezji wymagał on nie tylko wyraźnej zgody zainteresowanych biskupów, lecz także specjalnej nominacji kapelana ze strony Kongregacji Konsystorialnej²³. Nominacja ta stanowiła podstawę do

derborn 1940 s. 421; S. Den k. *De potestate ordinarii in sacerdote alienae dioecesis saltem quasidecimum in territorio dioecesis habentem*. „Ephemerides iuris canonici” 22:1966 s. 241.

¹⁹ Hofmann, jw. s. 433; Den k., jw. s. 244-246.

²⁰ AAS 11:1918 s. 39-43.

²¹ Tamże. C. I nr 1 e.

AAS 44:1952 s. 649-704.

²³ Tamże nr 5 § 1; J. Bakalarz. *Normy kanoniczne regulujące wyjazd kapłanów do krajów zamorskich*. RTK 24:1977 nr 5 s. 110-111.

uzyskania jurysdykcji od miejscowego ordynariusza dla duszpasterzowania wśród określonej grupy migrantów w danym kraju. Jeszcze ważniejsze dla omawianego tu zagadnienia było postanowienie, że kapelani *durante munere* podlegają całkowicie jurysdykcji ordynariusza miejsca tak w sprawach duszpasterstwa, jak i dyscypliny z wykluczeniem jakiegokolwiek przywileju egzempcji²⁴. Wynika stąd, że wspomniany ordynariusz miał na określony czas te same uprawnienia i obowiązki wobec obcego kapłana, jakie zwyczajnie przysługują biskupowi własnemu. Ta zapoczątkowana przez konstytucję *Exsul Familia* specyficzna relacja między biskupem a kapelanem migrantów była niczym innym jak upowszechnianą już wówczas a potwierdzoną przez ostatni Sobór instytucją podobną do inkardynacji, a mianowicie agregacją (*addictio*)²⁵.

Z natury tej relacji, która zakłada pełną odpowiedzialność ordynariusza miejsca za przyjętego do diecezji obcego kapłana, wynikał również obowiązek biskupa, o czym jednak dokument wyraźnie nie wspominał, utrzymania kapelana migrantów. W wypadku choroby kapelana o duchową i materialną pomoc dla niego konstytucja polecała troszczyć się — o czym jeszcze niżej — dyrektorowi danej grupy kapelanów²⁶.

Do polepszenia sytuacji materialnej kapelanów konstytucja *Exsul Familia* przyczyniła się również w ten sposób, że zrównała ich w zasadzie pod względem uprawnień i obowiązków z proboszczami²⁷, powiększając tym samym w dużej mierze ich duszpasterską i materialną niezależność. Z drugiej jednakże strony z racji kumulacji jurysdykcji i korzystania z kościołów, kaplic oraz innych urządzeń parafialnych kapelani byli obowiązani do dzielenia się częścią swych dochodów z miejscowymi proboszczami i parafiami²⁸, co bliżej określały instrukcje biskupów lub lokalne praktyki.

Konstytucja nie rozwiązała kwestii utrzymania kapelanów po ustaniu ich urzędu, na czas starości, ani też sprawy korzystania z zabezpieczeń społecznych. Jeśli nie regulowały tego umowy pomiędzy zainteresowanymi biskupami, obowiązek utrzymania tych kapłanów spoczywał, zdaniem autorów, przede wszystkim (*primarie*) na biskupie diecezji inkardynacji, a drugorzędnie (*secundarie*) i pomocniczo na biskupie diecezji służby²⁹.

²⁴ Const. *Exsul Familia* nr 38.

²⁵ J.M. Ribas. *Incardinacion y distribucion del clero*. Pamplona 1971 s. 61-121.

²⁶ Const. *Exsul Familia* nr 21 § 3.

²⁷ Tamże nr 35 § 1.

²⁸ H. O'Leary. *Migrant Chaplain*. Ballarat 1956 s. 41-42; A. Caretta. *I missionari degli emigranti nella Costituzione Apostolica „Exsul Familia”* Roma 1957 s. 58.

²⁹ Denk. jw. s. 256.

Jak stąd widać, konstytucja *Exsul Familia* nie unormowała w pełni i jasno sytuacji materialnej kapelanów migrantów. Stąd w wielu krajach żyli oni i pracowali w bardzo trudnych warunkach materialnych³⁰, a tylko w niektórych, jak np. w RFN³¹, prawodawstwo partykularne zrównało ich całkowicie w dziedzinie utrzymania z miejscowym duchowieństwem.

III. SOBÓR WATYKAŃSKI II I PRAWODAWSTWO POSOBOROWE

W odnowie dotychczasowego prawodawstwa zarówno ogólnego, jak i specjalnego istotną rolę odegrały uchwały Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza trzy jego idee. Treścią pierwszej jest powołanie kapłanów do uczestnictwa w powszechnej misji zbawienia oraz obowiązek troski o wszystkie Kościoły, zwłaszcza cierpiące na brak duchowieństwa i wymagające specjalnego apostołatu. Jej implikacją jest postulat ułatwienia kapłanom przechodzenia do innych diecezji na stałe poprzez inkardynację bądź na określony czas poprzez agregację³².

Na sformułowanie nowych przepisów wpłynęła również idea podstawowej jedności własności kościelnej, ułatwiająca przenoszenie tytułu własności z jednej na inną osobę moralną w Kościele i otwierająca drogę do wzajemnej współpracy poszczególnych Kościołów na płaszczyźnie duchowej i materialnej, w tym również w dziedzinie utrzymania duchowieństwa³³.

Trzecia idea proklamuje naturalną i objawioną zasadę, że prezbiterzy oddani służbie Bożej mają prawo do odpowiedniego utrzymania. Obowiązek ich utrzymania spoczywa na tej społeczności kościelnej, której służą. Zadaniem zaś biskupa jest zabezpieczyć poszczególnemu kapłanowi jego uprawnienie w tej dziedzinie³⁴. Jest rzeczą godną podkreślenia, że uprawnienia i obowiązki w tej materii Sobór odnosi do wszystkich kapłanów spełniających w danym Kościele jakąś funkcję apostołską. Wskazuje to, że ma on tu na uwadze zarówno kapłanów miejscowych,

³⁰ J. Tellechea. *La cura pastoral de los emigrantes*. „Revista española de derecho canonico” 8:1953 s. 575.

³¹ A. Nadołny. *Opieka duszpasterska nad dziećmi i młodzieżą polską na terenie Niemiec Zachodnich w latach 1945-1965*. Lublin 1977 s. 65 mps.

³² Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* nr 6; Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbiterorum ordinis* nr 70; J. Esquerda Bifet. *La distribucion del clero segun los documentos conciliares y postconciliares del Vaticano II*. Burgos 1972 s. 20 n.

³³ V. Rovera. *De structuris oeconomicis in Ecclesia renovandis*. „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 60:1971 s. 203-205.

³⁴ *Presbiterorum ordinis* nr 20; Ogródowczyk, jw. s. 25-27, 29.

jak i obcych. Według dekretu *Christus Dominus* ci ostatni „zasługują na specjalną opiekę zwłaszcza ze strony biskupa, na którego terenie przebywają” (nr 29).

1. NORMY m.p. *Ecclesiae Sanctae*

W dokumencie tym papież Paweł VI określił między innymi nowe zasady i ogólne normy o utrzymaniu duchowieństwa, polecając konferencjom biskupów i poszczególnym biskupom wydać w tej materii przepisy szczegółowe. Papież zastrzegł przy tym, że nowe prawo winno zapewnić odpowiednie utrzymanie wszystkim duchownym, którzy pracują lub pracowali w służbie ludu Bożego³⁵.

Prawodawca wprowadza tu, jak widać, nową zasadę określania obowiązku utrzymania duchownych. Wiąże ten obowiązek ze służbą danemu Kościołowi³⁶. Służyć zaś mogą mu nie tylko duchowni do niego inkardynowani, lecz także kapłani obcy, zwłaszcza do niego agregowani³⁷. Ci pierwsi pozostają wobec własnego Kościoła w relacji służby prawnej (inkardynacja) i faktycznej (praca), natomiast drudzy jedynie w relacji służby faktycznej, choć — jak wiadomo — również regulowanej prawem. Istotnym *novum* w tej dziedzinie jest dowartościowanie relacji służby faktycznej i zrównanie jej w prawach — przynajmniej na okres trwania tej relacji — z relacją służby kapłanów inkardynowanych.

W wypadku kapłanów pracujących poza własną diecezją następuje rozdzielenie ich relacji służby prawnej od faktycznej. Przy ustalaniu obowiązku utrzymania tych kapłanów kryterium pierwszorzędym jest, o czym jeszcze niżej, relacja faktycznej służby, a drugorzędym i uzupełniającym — relacja służby prawnej.

Ta sprawiedliwa i funkcjonalna zasada wynagradzania kapłanów jest oczywista w zastosowaniu do okresu trwania relacji faktycznej służby. Wątpliwości co do obowiązku utrzymania mogą się rodzić po ustaniu tej relacji, zwłaszcza na starość lub w wypadku choroby danego kapłana. Dla uniknięcia sporów w tej dziedzinie m. p. *Ecclesiae Sanctae* nakazuje zainteresowanym biskupom bądź innym kompetentnym przełożonym zawieranie odpowiednich umów (*conventiones*) na piśmie, w których należy ustalić między innymi sprawy wynagrodzenia i zabezpieczeń społecznych obcych kapłanów³⁸.

³⁵ Paulus VI. M.p. *Ecclesiae Sanctae* I nr 8. AAS 58:1966 s. 762.

³⁶ Tamże; Ribas, jw. s. 245; Denk, jw. s. 272-273.

³⁷ *Christus Dominus* nr 28.

³⁸ I nr 3 § 2, nr 4, nr 30 § 1, nr 33.

2. NORMY SPECJALNE

Przepisy m. p. *Ecclesiae Sanctae* służą za bazę prawną dla określenia statusu kapelana migrantów w posoborowym prawodawstwie specjalnym, a mianowicie w instrukcji Kongregacji Biskupów *De pastoralis migratorum cura* z 22 sierpnia 1969 r.³⁹, którą objaśniają dwa dokumenty Papieskiej Komisji dla Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów: list okólny *Chiesa e mobilità umana* z 26 maja 1978 r.⁴⁰ i dołączona do niego instrukcja *Pastorale degli emigranti*⁴¹.

Zawarte w nich krótkie przepisy o utrzymaniu można w pełni zrozumieć dopiero po rozeznaniu ogólnej sytuacji kapelanów w obcej diecezji. Z analizy zaś wspomnianych dokumentów wynika, że kapłani ci, przynajmniej rekrutujący się z kleru diecezjalnego, są agregowani do diecezji, w których pracują. Świadczy o tym bardzo skomplikowana procedura nominacji kapelanów, a przede wszystkim ich wyjątkowa relacja prawna do miejscowej diecezji i jej biskupa. W ciągu całego okresu pełnienia swych funkcji kapelani podlegają we wszystkim, w dziedzinie pastoralnej i dyscyplinarnej, jurysdykcji miejscowego ordynariusza, którego winni uznawać i szanować jak swego własnego biskupa⁴². Miejscowy zaś ordynariusz winien traktować kapelanów z najwyższą miłością i zapewnić im takie same warunki, uprawnienia i przywileje, jakie przysługują wszystkim kapłanom danej diecezji⁴³.

Przepisy te dowodzą, że kapelani są z postanowienia prawa agregowani, a więc jakby czasowo przywiązani do diecezji swej służby. Akt agregacji, dokonujący się *ipso iure* poprzez nominację kapelana, zmienia do pewnego stopnia skutki inkardynacji; zawieszając mianowicie, a przynajmniej ograniczając na określony czas, wyływające z inkardynacji prawa i obowiązki kapłana w jego własnej diecezji. Równocześnie w drodze milczącej umowy biskup własny przekazuje — nie tracąc władzy nad kapłanem — wykonywanie swych zwyczajnych praw i obowiązków wobec danego kapłana biskupowi diecezji służby⁴⁴. Dzięki takiemu ustawieniu sprawy prawodawca wyklucza niebezpieczeństwo traktowania kapelana jako obcego w diecezji i dąży do pełnego włączenia go do życia Kościoła, któremu służy⁴⁵.

Logiczną konsekwencją tych postanowień jest przepis, który jako pierwszy w prawie powszechnym wyraźnie zrównuje kapelanów mi-

³⁹ Odtąd DPMC. AAS 61:1969 s. 614-643.

⁴⁰ AAS 70:1978 s. 357-387; „On the Move” 8:1978 nr 1 s. 7-69.

⁴¹ „On the Move” 8:1978 nr 1 s. 73-94.

⁴² DPMC nr 37 § 2 nr 42.

⁴³ Tamże nr 43 § 1-3.

⁴⁴ Ribas, jw. s. 287-288.

⁴⁵ *Christus Dominus* nr 28; *Chiesa e mobilità umana* nr 35.

grantów z miejscowym duchowieństwem w dziedzinie utrzymania. Instrukcja *De pastoralis migratorum cura* wzywa mianowicie ordynariuszy miejsca, aby troszczyli się o zapewnienie kapelanom takich samych warunków, praw i ubezpieczeń w sprawach ekonomicznych, jakimi cieszą się inni kapłani diecezji. Mimo że przepis ten wyrażony jest w formie wezwania, stanowi on, co wynika z kontekstu, ściśle obowiązującą normę prawną⁴⁶.

Podmiotem uprawnień w tym przepisie są przede wszystkim kapłani diecezjalni, co do których instrukcja nie wspomina o obowiązku zawierania wspomnianej wyżej pisemnej umowy. Pominiecie tego wymogu prawa ogólnego jest tu, jak sądzę, celowe. Zasadnicze bowiem porozumienie, określające rodzaj i czas pracy, biskupi zawierają w akcie nominacji kapelana. Wszystkie zaś inne prawa i obowiązki, w tym również obowiązek utrzymania, określa w istotnych punktach samo prawo, którego wykonanie kontrolują specjalne komisje konferencji biskupów oraz delegat danej grupy kapelanów.

Omawiany przepis odnosi się również do kapłanów zakonnych z tą różnicą, że nie są oni, jak się wydaje, agregowani do miejscowej diecezji⁴⁷. Z tego względu oraz z racji ślubu ubóstwa sprawę ich utrzymania regulują pisemne umowy zawierane pomiędzy ordynariuszem miejsca a kompetentnym przełożonym zarówno w wypadku powierzenia placówki duszpasterskiej instytutowi zakonnemu, jak i pojedynczemu zakonnikowi⁴⁸. W praktyce zakonnicy otrzymują od biskupów z reguły takie samo utrzymanie jak kapłani diecezjalni, z tym że administracja tym utrzymaniem jest regulowana prawem partykularnym danego instytutu.

Przedmiotem omawianej tu specjalnej normy prawnej jest nakaz zapewnienia kapelanom migrantów pełnego utrzymania, fundamentalnie równego z utrzymaniem innych kapłanów w diecezji. Pod pojęciem utrzymania prawodawca rozumie wynagrodzenie za pracę (*remuneratio*) i zabezpieczenie społeczne (*praevidentia socialis*)⁴⁹.

Wysokość wynagrodzenia określa, biorąc pod uwagę miejscowe warunki, konferencja biskupów lub poszczególny biskup. W każdym razie wynagrodzenie kapelana winno być odpowiednie i wystarczające do prowadzenia godnego życia, wynagrodzenia współpracowników w apo-

⁴⁶ DPMC nr 43 § 1; *Chiesa e mobilità umana* nr 35; *Pastorale degli emigranti* II nr 6; A. Perotti. *Assistance pastorale des migrants*. „*Monitor ecclesiasticus*” 95:1970 s. 57.

⁴⁷ Wynika to z *Christus Dominus* nr 28 i DPMC nr 53 § 4.

⁴⁸ *Ecclesiae Sanctae* I nr 30 § 1, 33 § 1-2; DPMC nr 53 § 3, 5; S. Congr. Relig. et. S. Congr. Episc. notae directivae *Mutuae relationes* z 14 V 1978 nr 57-58. AAS 70:1978 s. 502.

⁴⁹ R o v e r a, jw. s. 208.

stolacie, wspierania potrzebujących, wpłacania koniecznych świadczeń tytułem zabezpieczenia społecznego, a także do spędzenia rocznego urlopu ⁵⁰.

Instrukcja *De pastoralis migratorum cura* specjalnie chroni to uprawnienie w wypadku kapelana spełniającego funkcję wikariusza współpracownika, a więc nie posiadającego samodzielnej placówki duszpasterskiej. Zaznacza, że takiemu kapelanowi należy zapewnić odpowiednie środki (*congrua auxilia*) warunkujące owocność jego misji i zgodne z potrzebami samych migrantów ⁵¹. Nie ulega wątpliwości, że prawodawca ma tu na uwadze między innymi pomoce materialne, do świadczenia których obowiązani są ordynariusz i miejscowi proboszczowie.

Delikatną kwestię stanowi utrzymanie i opieka nad kapelanami chorymi w okresie trwania ich funkcji. W tej sytuacji wspomniana instrukcja nakazuje delegatowi kapelanów „odwiedzanie chorych kapelanów i troskę, aby im nie brakło pomocy duchowej czy materialnej, a w razie śmierci godnego pogrzebu” ⁵². Przepis ten nie zobowiązuje delegata, jaką sądzą niektórzy ⁵³, do utrzymania chorego kapelana. Z natury bowiem funkcji delegata wynika, że jego obowiązkiem jest tylko nadzorowanie, a w wypadku konieczności podjęcie starań u miejscowych władz kościelnych o odpowiednie pomoce materialne dla kapelanów, nie zaś dostarczanie tych środków. Potwierdza to zresztą instrukcja zaznaczając, że ten obowiązek spoczywa również na kościelnych władzach lokalnych ⁵⁴. Przez tę kumulację obowiązków prawodawca dąży jakby do zdwojenia troski o chorego lub znajdującego się w innej trudnej sytuacji losowej kapelana. Nie rozstrzyga on jednak tutaj o obowiązku finansowania utrzymania chorego kapelana. Zgodnie z tym, co powiedziano wyżej, ciężar ten spada całkowicie na miejscową diecezję i jej biskupa.

Z zasady równouprawnienia kapelanów w sprawach ekonomicznych wynika również ich uprawnienie do korzystania z dostępnych dla duchowieństwa na danym terytorium zabezpieczeń socjalnych (ubezpieczenia, emerytura, renty, domy opieki) także po ustaniu relacji służby w danej diecezji, w wypadku starości, trwałej choroby lub innej przyczyny uniemożliwiającej wykonywanie posługi duszpasterskiej ⁵⁵. Inna rzecz, że wykonanie tego uprawnienia jest uzależnione od zachowania

⁵⁰ *Presbiterorum ordinis* nr 20; Ribas, jw. s. 208-209.

⁵¹ DPMC nr 41.

⁵² Tamże nr 47 § 3; zob. też *Exsul Familia* nr 21 § 3.

⁵³ Ogrodowczyk, jw. s. 37.

⁵⁴ DPMC nr 47 § 4.

⁵⁵ Por. D. Faltin. *De retributione et praevidentia sociali presbiterorum iuxta doctrinam Concilii Vaticani II*. „*Apollinaris*” 46:1973 s. 366-393.

szczegółowych przepisów kościelnych lub świeckich, określających warunki korzystania z różnych form zabezpieczeń społecznych.

Ogólnie mówiąc nowe prawodawstwo włącza kapelanów migrantów do obowiązującego na danym terytorium systemu utrzymania, zarówno gdy idzie o gromadzenie źródeł, jak i dystrybucję środków utrzymania. A ponieważ w okresie posoborowym upowszechniają się różne systemy utrzymania, obecna sytuacja kapelanów pod tym względem w różnych krajach bardzo się różnicowała.

Ostatnią kwestią w omawianej dziedzinie jest sprawa zabezpieczenia prawa do utrzymania kapelana migrantów w diecezji inkardynacji. Dotąd zagadnienie to regulowało specjalne prawodawstwo partykularne lub praktyka niektórych krajów emigracyjnych, wyprzedzające na długo analogiczne postanowienia prawodawstwa posoborowego. Za przykład może służyć prawodawstwo włoskie, które nakazywało biskupom, aby przyjmowali powracających do diecezji kapelanów życzliwie, jako bezpośrednio zasłużonych dla współrodaków, a pośrednio dla diecezji, traktując ich na równi z innymi kapłanami, a nawet preferując przy udzielaniu beneficjów kościelnych ⁵⁶.

Istotę tego postanowienia przyjęło m.p. *Ecclesiae Sanctae*, które równouprawnienie kapłanów pracujących poza diecezją z kapłanami w diecezji uznaje za powszechną zasadę. Według niej kapłan powracający — za zgodą oczywiście zainteresowanych biskupów — do własnej diecezji winien cieszyć się takimi samymi prawami, także w dziedzinie ekonomicznej, jakie by mu przysługiwały, gdyby w niej wykonywał swą kapłańską służbę ⁵⁷. W odniesieniu do kapelanów migrantów przepis ten powtarza dodatkowo i niemal dosłownie instrukcja *De pastoralis migratorum cura* ⁵⁸.

W takim rozwiązaniu kwestii prawodawca bierze najpierw pod uwagę węzeł inkardynacji, który po ustaniu relacji faktycznej służby w obcej diecezji jakby odżywa i aktualizuje wszystkie prawa i obowiązki kapłana we własnej diecezji. Nadto uznaje on w ten sposób służbę kapłana w obcej diecezji za przedłużenie służby we własnej diecezji, a zwłaszcza za wykonywanie obowiązków danego Kościoła wobec innych Kościołów lokalnych.

*

Przedstawione rozważania ukazują ewolucję norm prawnych w kierunku całkowitego zrównania statusu kapelana migrantów w dziedzinie

⁵⁶ S. Congr. Consist. Reglamento *Il Collegio* z 24 VI 1914 nr 20. AAS 6:1914 s. 550; notif. *Sacerdotum Collegium* z 26 V 1921 nr 16. AAS 13:1921 s. 311.

⁵⁷ I nr 3 § 4.

⁵⁸ Nr 37 § 1; zob. też *Pastorale degliemigranti* II nr 6.

utrzymania z wszystkimi kapłanami w diecezji wykonywanej służby, a w wypadku powrotu także w diecezji własnej. Wpływ na to równouprawnienie miało stopniowe wyeksponowanie, początkowo tylko w prawodawstwie specjalnym, relacji służby jako naczelnej zasady określającej prawa obowiązki w dziedzinie utrzymania duchownych.

Omówione tu przepisy specjalne są jakby wskaźnikiem rozwoju prawodawstwa ogólnego w tej dziedzinie. Prace nad rewizją obecnego prawa dowodzą, że przyszły kodeks będzie normował kwestię utrzymania kapłanów na zasadzie równouprawnienia wszystkich kapłanów pracujących w danym Kościele lokalnym⁵⁹, a więc według norm, które już obecnie dotyczą kapłanów migrantów.

⁵⁹ Pont. Com. Codicis Iuris Canonici Recog. *Schema Canonum libri V: De iure patrimoniali Ecclesiae*. Typ. Pol. Vaticanis 1977 can. 4 § 2, 16 § 1.

THE PROBLEM OF MAINTAINING THE MIGRANT CHAPLAIN

Summary

A migrant chaplain who arrives and works in a diocese, keeps his right to be maintained, but the question is which congregation, and especially which of the Church superiors is obliged to maintain him.

The way of answering this question has been undergoing a gradual evolution. The old legislation recognized by the Council of Trent admitted the principle of a close connection of the obligation to maintain the chaplain and the incardination. According to this principle, the chaplain's own bishop should endeavour after his maintenance, and the bishop of the diocese in which the chaplain worked only had a moral obligation — based on the natural law — to reward him.

The special legislation concerning chaplains going to work overseas which was developing since the end of the 19th century was gradually introducing one more principle, according to which the duty to maintain migrant chaplains was also decided by the actual service in a foreign diocese. The legal basis of maintenance resulting from the relation of actual service, now called aggregation (*addictio*), in a foreign diocese was accepted, at least implicitly, in the Apostolic Constitution *Exsul Familia*.

The Second Vatican Council and the post-Council legislation (e.g. *Ecclesiae Sanctae*) introduced a new principle in this field, according to which the decision about the obligation to maintain the chaplain depended on serving the given local Church. Both the chaplains incardinated to the given Church and foreign ones can serve it, especially if they are aggregated to it, as the case is with migrant chaplains.

Basing on this principle the special legislation concerning the migrant pastorate (*instr. De pastoralis migratorum cura*, No. 43) explicitly makes migrant chaplains equal with other priests in the diocese where they work, as far as maintenance is concerned. It also orders securing all the chaplain's rights in his own diocese if he returns to it.